

KARL R. POPPER - FILOZOFIA HĽADANIA LEPŠIEHO SVETA (Intelektuálny portrét: 100 rokov od narodenia zakladateľa kritického racionalizmu)

MARIÁN CEHELIŇK, Katedra filozofie UPJŠ, Prešov

Karl Raimund Popper (v júli tohto roku uplynie 100 rokov od jeho narodenia) je svetovej i našej filozofickej verejnosti známy predovšetkým ako tvorca a hlavný predstaviteľ filozofie *kritického racionalizmu*, ako osobnosť, ktorá od polovice tridsiatych rokov dvadsiateho storočia takmer až po záver milénia významne participovala na kreovaní jeho intelektuálnej, vedeckoodbornej, ale aj duchovnej, humanistickej atmosféry. Popper svojou aktivitou a zo svojho pohľadu "prikryl" nemalú časť scény odchádzajúceho obdobia. Bol nielen kritickým svedkom, ale aj popredným analytikom toho, čo v poznaní - kultúre, vede, filozofii i v politike uplynulého storočia doznievalo, bol však aj bezprostredným účastníkom a mnohokrát naozaj iniciátorom (aj objektom) fundamentálnych diskusií, ktoré doposiaľ v niektorých oblastiach rámcujú horizonty i parametre nášho dnešného poznania. V tomto zmysle bol Popper, domnievame sa, celkom *osobitým mysliteľom*, bez ktorého nemožno plasticky vnímať pozadie a ani korektne porozumieť aktuálnemu stavu našich úvah, snažení či sporov, kumulujúcich sa v priestore kognitívnej aktivity, osobitne vo sfére filozofie a vedy, resp. ich možných prienikov vrátane mnohovrstvovej sféry *sociálnopolitického myslenia*.

Popper mnohokrato ovplyvnil predovšetkým spôsob, optiku, pomocou ktorej dnes mnohí (zaiste nie všetci) vnímajú *sociálnu a historickú skutočnosť*, našu *prítomnosť i budúcnosť*. Aj keď viaceré z jeho ideí v čase svojho vzniku smerovali proti "duchu doby" a akceptovaným teoretickým predstavám, postupne sa presadili natoľko, že akoby splynuli so všeobecnejším spôsobom uvažovania a v dnešnom období frekventujú bez toho, aby sa registrovalo spojenie s ich tvorcom. Nechceme pragmaticky a účelovo okupovať žiadny termín, podľa nás však jestvuje dostatok dôvodov na to, aby sme v kontexte diferencovaných pokusov o explanáciu ľudského sveta mohli hovoriť o *popperovskej paradigme*.

Dnes si spravidla nevelmi uvedomujeme, že sa nachádzame v Popperových *teritoriálnych vodách*, keď hovoríme o *otvorenosti* a pluralitnej povahe našich konceptov, o neistote nášho poznania i pravdy ako regulatívnej idey, o otvorenosti, odkrytosti či nezavíšenosti ľudských dejín a pod. Zároveň si myslíme, že Popperov spôsob uvažovania (jeho "prstoklad") poznačil nielen oblasť *teórie*, ale aj povahu *sociálnej skutočnosti* samej. Takto formulované stanovisko však akoby nebolo popperovské, pretože on sám svoj výkon v oblasti sociálneho myslenia neponúkal ako historicistický vzor, ktorý by sa *mal uskutočniť*, a svoj koncept permanentne imunizoval pred stotožnením s akýmkoľvek partikulárnym politickým poriadkom. Naša súčasnosť je však, domnievame sa, v mnohom spredmetnením či výrazom (nezriedka protirečivým) Popperovej *vízie otvorenej spoločnosti*.

Popper bol "viacdomým mysliteľom" (J. Shearmur). Polytematickosť prezentovaných záujmov môže pri prvom kontakte s jeho výkonom implikovať predstavu

o nadštandardnej divergencii odbornej profilácie, ktorá akoby diskvalifikovala hodnotu jeho profesionality.¹ Naozaj môže preväpiti plnosť i diferencovanosť jeho záujmov, aj keď on sám sa usiloval vždy skôr o hlboký prienik do podstaty problémov, nie o samoučelné či exhibicionistické rozširovanie svojho tematického inventára.

Popper sa nepohyboval len v priestore úzko vymedzenej filozofie. Zaujímala ho každá oblasť i relevantná aktivita, ktorá mohla participovať na tom, čo bolo podľa jeho presvedčenia v univerzálne antropogénnom zmysle dominantné - t. j. *hľadanie lepšieho sveta*.² Ak by sme v tomto zmysle mali rámcovo konskribovať Popperovu filozofickú a vedeckú produkciu, potom oblúk jeho skúmaní tvorí na jednej strane *logika a matematika, problematika teórie poznania a filozofie i metodológie vied*; na strane druhej *sú to klasické problémy teórie univerza, no témy sociálnej či politickej filozofie*³ vôbec nie sú na okraji jeho pozornosti.

Analýza Popperovej produkcie, uplatnenie temporálnej a tematickej komparácie nás oprávňujú tvrdiť, že jeho dielo je skonštruované z *dvoch základných elementov*. Inak povedané, evolúciu Popperových filozofických stanovisk je možné registrovať na pozadí *dvoch nosných vlín*, ku ktorým konvergoval jeho intelektuálny záujem. *Po prvé*: Popper svoje dielo otvoril prácami z oblasti epistemológie, metodológie, logiky a filozofie vedy. *Všeobecnometodologické a epistemologické idey* ako rozhodujúci základ a východisko filozofovania na platforme kritického racionalizmu Popper sformuloval ťažiskovo v dvadsiatych a tridsiatych rokoch. Publikovanou syntézou tohto teoretického oblúka je nesporne práca *Logik der Forschung* (1934).⁴ *Po druhé*: V nasledujúcom dvadsaťročí začína prevažovať záujem o problematiku *sociálnofilozoficky a politicky orientovanú*. Nepopierateľným medzníkom je vydanie *The Poverty of Historicism* v roku 1944 a najmä *The Open Society and Its Enemies* v roku 1945. Tieto motívy už Popper neopustil v podstate až do konca svojho života.

Na tomto mieste upozorňujeme len na *nosné elementy*, na *základný ťah a profil* Popperovho myšlienkového odkazu. Uvedomujeme si, že jeho publikačná produkcia a celoživotná intelektuálna aktivita sú v porovnaní s takýmto hrubým náčrtom oveľa pestrejšie.

Súčasne však považujeme za potrebné zdôrazniť a pripomenúť aj iný moment, ktorý súvisí s *interpretáciami* Poppera. Aj keď je pochopiteľné, že pri komentovaní Popperových názorov sa môžeme vo väčšej či menšej miere zaoberať len *jednotlivými* elementami jeho myslenia, na pozadí týchto parciálnych úvah je neustále potrebné *fixovať jednotu a konzistentnosť* filozofickej koncepcie i metódy kritického racionalizmu,

¹ Máme na mysli napríklad stanovisko niektorých prírodovedcov, podľa ktorého sú najmä Popperove idey o povahe vedeckej práce problematiké práve preto, že ide o názory *filozofa*, ktorý so skutočne vedeckou prácou nemal vlastnú skúsenosť.

² Popper zaiste nie náhodou svoju intelektuálnu autobiografiu pomenoval *Večné hľadanie* (Unended Quest) [22] a podobne aj výber hlavných tém svojej doktríny autorizoval pod názvom *Hľadanie lepšieho sveta* [18] (Auf der Suche nach einer besseren Welt).

³ Vari najproduktívnejšou cestou k získaniu plastickej predstavy o tematickom poli Poppera je "listovanie" v reprezentatívnej Schilppovej edícii *The Library of Living Philosophers* [27], ktorá bola venovaná jeho filozofii.

⁴ Zásadná odozva a vplyv tejto knihy sa však prejavili až po jej anglickom vydaní v roku 1959, keď vyšla pod názvom *Logic of Scientific Discovery* [19].

ktorý je potrebné chápať ako Popperov univerzálny spôsob reflexie skutočnosti, či už javov vedy, alebo udalostí sociálnej, resp. politickej povahy a pod. Akcentujeme takú podobu interpretácie doktríny kritického racionalizmu, ktorá obidva elementy - *epistemologicko-metodologický* a *sociálno-politický* - vníma ako navzájom prepojené súčasti systematicky premyslenej a jednotnej filozofie, vyjadrujúcej sa k prírodnému i sociálnemu svetu.

Nenamietame, pochopiteľne, proti tým interpretáciám, ktoré hodnotia a domýšľajú Popperov výkon ťažiskovo vo filozofii vedy či epistemológii rastu poznania.⁵ Aj preto, že jeho teoretický projekt naozaj "štartuje" (B. Magee) z priestoru teórie poznania a filozofie vedy. Práve tak dobre však Poppera môžeme "prečítať" len cez prizmu jeho sociálnej filozofie, politických či politologických názorov. *Oboje je možné*, ale, myslíme si, predsa len nie bezozvyšku korektné. Ani Popperova vízia otvorenej spoločnosti nie je v kontexte jeho diela len izolovaným *sólo problémom*, iba prostým či mechanickým dôsledkom epistemických maxim kritického racionalizmu. Sociálnofilozofický a politický rozmer Popperovho diela z viacerých dôvodov vnímame ako plnohodnotnú organickú súčasť jeho celkového intelektuálneho výkonu; nie ako "appendix", ale ako vedomé úsilie *využiť možnosti* kritického racionalizmu pri analýze sociálneho sveta, ktorého povahou, problémami a spôsobmi možných riešení sa nezaoberal iba "náhodou", ale naopak, pod intenzívnym tlakom historických udalostí, ktoré sám prežíval a ktoré mu z hľadiska celosvetového vývinu ľudského sveta neboli ľahostajné.

V súvislosti s možnými interpretáciami Popperovho výkonu považujeme za potrebné vyjadriť sa ešte k jednému momentu. Je dostatočne známe, že *ústredným a jednotiacim* motívom Popperovho konceptu je *idea kriticizmu* (kritiky, sebakritiky), ktorá okrem iného vytvára základné predpoklady *sebaoslobodzovania prostredníctvom vedenia* (idea, ku ktorej sa hlásil pod vplyvom Kanta). To je nesporné! Nám je však

---

⁵ Literatúra o Popperovi je bohatá a nepochybne sa ešte rozmnoží. Prirodzene, v slovenskom filozofickom i širšom intelektuálnom prostredí sa donedávna Popperovi veľmi daríť nemohlo, pretože ho sprevádzala, celkom oprávnené, reputácia výrazne profilovaného antimarxistu a antikomunistu. Napriek tomu osobitne Popperove práce z oblasti logiky a metodológie vedy boli predmetom záujmu viacerých teoretikov. Dovoľujeme si konštatovať, že v predchádzajúcom období, nielen u nás, vznikol akýsi špecifický mýtus či umelá konštrukcia o *dvoch Popperoch*. Na jednej strane to bol Popper ako seriózný vedec, špecialista v oblasti logiky, filozofie a metodológie vedy; na strane druhej bol Popper prezentovaný ako predpojatý ideológ. Myslíme, že pozadím takejto dualizácie bola aj pragmatická snaha oddelením ideologicky a politicky akoby neutrálnej problematiky filozofie a metodológie vedy od exponovaného sociálnopolitického rozmeru vytvoriť vôbec nejaký priestor pre prezentáciu Popperových stanovísk. V ostatných rokoch je Popper v odborných kruhoch na Slovensku vnímaný priaznivejšie (v roku 1995 bol vydaný prvý a doposiaľ jediný výber Popperových textov); podľa nášho názoru opäť prevažuje kontext filozofie a metodológie vedy (máme na mysli najmä okruh autorov publikujúcich v časopise *Organon F*). Vo vzťahu k reflektovaniu Popperovej sociálnofilozofickej orientácie okrem zásadnejších textov (napríklad J. Bodnár, Š. Markuš, F. Mihina) možno zaznamenať len fragmentárne komparatívne poznámky a pod. Osobitne však chceme upozorniť na štúdie našich filozofov (napríklad J. Strinka, T. Sedová, I. Klinec, R. Kopsová, B. M. Zágoršková a ďalší), ktorí problematiku súvisiacu najmä s Popperovou koncepciou otvorenej spoločnosti reflektovali v zborníkoch *Demokracia, kultúra a identita v otvorenej spoločnosti* [5] a *Open Society. Otvorená spoločnosť* [16].

blízka aj taká podoba interpretácie, ktorá *proklamovanú jednotu* Popperovej filozofie hľadá v jej *morálnej dimenzii*. Nazdávame sa, že sledovanie *etických základov i dôsledkov* jeho diela je celkom prirodzene kompatibilné s duchom jeho filozofovania a v tomto zmysle nie je umelou konštrukciou. Koniec koncov, Popper sám, keď hovoril o takom principiálnom probléme, akým je *voľba* a zdôvodnenie prijatia stanoviska kritického racionalizmu (a nie nejakej podoby iracionalizmu) ako základného *životného postoja*, sa veľmi jasne (ako advokát filozofického racionalizmu možno aj paradoxne) vyjadril v tom zmysle, že je to *morálne rozhodnutie*, a nie jednoducho *intelektuálna záležitosť* ([20], 197 a n.).

Rešpektovanie etických základov Popperovej filozofie a na nich založená interpretácia konceptu otvorenej spoločnosti potom umožňujú tematizovať Popperov sociálny projekt nie v podobe *štátnej či vládnej formy* (otvorenú spoločnosť nemožno stotožniť s nejakou konkrétnou formou vlády; takto orientované uvažovanie stojí na periférii Popperovho záujmu), ale ako *spôsob ľudského súžitia*, ako racionálnu formu koordinácie ľudskej koexistencie na základe hodnôt individuálnej slobody, rovnosti, spravodlivosti, tolerancie, nenásilia, mieru, ochrany menšín a slabých - teda na základe *sociálnoetických hodnôt*, ktoré vedú k tomu, čo Popper nazýva *racionálnou jednotou ľudstva* (rational unity of mankind). Myslíme si, že rešpektovanie morálno-etického pozadia Popperových úvah zároveň umožňuje prekonať tie nedorozumenia, ktoré jeho predstavu o otvorenej spoločnosti konfrontujú s otázkou: *Ktorá konkrétna spoločnosť je spoločnosťou otvorenou?*, resp. *Kde je to tak?!*

Naznačený prístup súčasne otvára priestor pre uvažovanie, ktoré sa v Popperových prácach manifestuje možno len skryte, v kontextuálnych podtónoch však podľa nášho presvedčenia naliehavo (aj vo vzťahu k aktuálnym podobám nášho spoločenského bytia, vôbec si nemyslíme, že len "slovenského"). Máme na myslí to, čo vyjadríme (aj Popperom inšpirovanou) tézou - pri tvarovaní nášho individuálneho i spoločenského života nemožno jednostranne usilovať len o *rozvoj (len o teóriu) demokracie*, ale aj o celkom prozaické *posilňovanie (i teóriu) slušnosti*, korektnosti, čestnosti a pod. Popperovské *hľadanie lepšieho sveta* je teda pre nás aj hľadaním takého sveta, v ktorom nemôžu (egoistické) záujmy *prevládnuť* nad charakterom a slušnosťou. Takto formulovaný imperatív môže vyzeráť ako recidíva rôznych foriem zdanlivo už prekonaného utopizmu, s ktorým sa však minulé storočie v iných podobách nedokázalo vyrovnáť. V tejto podobe pochopený a interpretovaný výkon Poppera, najmä v oblasti sociálneho myslenia, však umožňuje *posun* problematiky otvorenej spoločnosti do centra zorného poľa dnešnej sociálnej filozofie, ktorá sa profiiuje ako "intelektuálne vzkriesenie liberalizmu" (Popper sa k liberallzmu otvorene hlásil) a ktorej základným zmyslom a úsilím je "dohodnúť sa o spravodlivosti" (F. Novosád) sociálneho poriadku.

* * *

Ten, kto sa bližšie oboznámi s Popperovým dielom a čo i len s časťou z bezpočtu komentárov, si zrejme musí položiť otázku, či bol *naozaj* takou veľkou a originálnou mysliteľskou osobnosťou. Pre mnohých sa Popper stal doslova "kultovou figúrou" (D. H. Mellor) a ak vplyv a dosah jeho ideí rozšírimo aj na aplikačnú oblasť primárne

nefilozofických skúmaní, potom možno z ohlasov zaregistrovať akceptovanie jeho stanovísk v ďalších horizontoch ([12], 9-10; [2], 287; [28], 5, 8).

Nechceme podsúvať stanovisko, že Popperove názory boli a sú prijímané bez výhrad. Aj keď je jeho *celkové skóre* (zdá sa) *pozitívne*, Popperovi *kritici* existujú a mnohí z nich sa zrodili práve v popperovskom prostredí.⁶ Aj to jeden z dôvodov, prečo možno o Popperovej filozofii hovoriť ako o v *konfrontácii zocelenej koncepcii* skutočnosti, ktorá sa práve preto mohla stať jednou z verzií *racionálnej koncepcie prežitia*.

Popper sám vari najviac prispel k *proliferácii*, rozmnožovaniu polarizácie a k prekonaniu jednostranného, bezproblémového akceptovania jeho názorov. Výrazne *polarizoval* myslenie svojich súčasnikov, pretože jeho práce boli spravidla formulované ako *kontroverzné*. Máme na mysli práce epistemologické a osobitne produkciu, v ktorej sa venoval politickým problémom. Niekedy vzniká dojem, akoby určitá skupina filozofov dokázala písať *proti Popperovi*, ale nie celkom *bez neho*. Skutočnosť, že *fenomén nepriateľov* zohrával v Popperovej filozofii nemalú úlohu, môže mať svoje produktívne i tienisté stránky a z dnešného pohľadu ho možno vnímať aj ako istý druh či prejav *anachronizmu*. S trochou irónie by sme vari mohli povedať, že Popper sám *produkoval nepriateľov* svojej filozofie, pretože niektorých z veľkých filozofov pokladal za nepriateľov či falošných prorokov a otvorene o tom hovoril. Jednoducho, "nepriatelia" mali v jeho koncepte prominentnú úlohu.

Na druhej strane nemožno nespomenúť Popperom mnohokrát opakovaný motív, že práve *kriticizmus* je najlepšou obranou pred možnými excesmi a neprijateľnými krajnosťami vrátane *osobného*, *súkromného*, *personifikovaného nepriateľstva*. Nech vždy radšej bojujú a zomierajú *idey*, ale nie ich nositelia - tak znie jeho vyznanie. *Popperovské nepriateľstvo* potom chápeme v tomto naznačenom kontexte; *nepriateľ* pre neho nie je *osobným nepriateľom*, *triednym nepriateľom* (v bigotnom význame tohto slova), ale ten, kto je *nepriateľom kritiky*, kto pred kritikou imunizuje svoje, najmä politické, projekty, kto nechápe *zmenu v podmienkach zmeny* atď. *Fenomén nepriateľov* má teda u Poppera širšie *epistemické* pozadie, ale navonok ostro rezonuje hlavne v jeho *politických* prácach. Dôvodom môže byť aj skutočnosť, na ktorú v istom kontexte upozornil J. Derrida: "Je to naozaj *politicky* ako také, nič viac a nič menej, ktoré by bez figúry a bez určitej možnosti nepriateľa prestalo existovať... Strata nepriateľa by viedla priamo k strate samého politična." ([6], 6)

* * *

---

⁶Okolo osobnosti Poppera sa postupne, najmä v povojnových rokoch a najprv v prostredí *London School of Economics and Political Science*, na ktorej pôsobil viac ako 25 rokov, sformovala skupina filozofov, ktorí sa hlásili k ideám kritického racionalizmu. Patria či patrili k nej napríklad Imre Lakatos, Paul Feyerabend, Joseph Agassi, George Soros, John Watkins, Hans Albert, David Miller, Alan Musgrave, Elie Zahar, William Bartley III., Tom Settle, Jeremy Shearmur, Tyrrel Burgess, Arne F. Petersen, Colin Howson, Peter Urbach, Gerard Radnitzky. Od ideí svojho učiteľa sa najvýraznejšie odklonili T. Kuhn (*The Structure of Scientific Revolutions*) a P. Feyerabend (*Against Method. Outline of an anarchistic theory of knowledge*), ktorí sa stali jeho originálnymi kritikmi. Popper ako rozhodný nepriateľ relativizmu ich považoval za *zlých žiakov*, ktorým v skutočnosti *nejde o pravdu*, pretože sa *nechali ovplyvniť panujúcou módou* ([25], 10).

Popperovo dielo je dobrou ilustráciou filozofického konceptu ako reakcie *nielen na svet ideí*, ktoré v poznaní, vo filozofii (už) existovali, ale aj bezprostrednej *konfrontácie so životom*, ktorého podoby sa rodili doslova pred jeho očami a ktoré mu umožnili prispieť k rastu poznania *novými* ideami. Prístup, ktorý v tomto kontexte posúvame do popredia, možno formulovať aj popperovskou terminológiou; utváranie i reflektovanie skutočnosti je vždy vzájomným pôsobením medzi *svetom 1*, *svetom 2* a *svetom 3*.

Ani samému Popperovi nebol jeho vlastný intelektuálny život a filozofický vývoj ľahostajný. Zanechal nám, ako jeden z nemnohých, svoju intelektuálnu autobiografiu [22], ktorej obsah zaiste nie je prejavom narcizmu, ale štruktúrovanou, ľudsky úprimnou výpoveďou o kontextoch a zložitostiach nášho poznania a aj (Popperom si permanentne uvedomovanej) faktickej nemožnosti dospieť v tomto hľadaní *až na jeho koniec*.

Zdieľame stanovisko D. Williamsa, podľa ktorého je v určitom zmysle nepochopiteľné, aká *nedostatočná* pozornosť je venovaná práve *prepojeniu* konkrétnych udalostí Popperovho života s jeho tvorbou ([28], 24), istému *predporozumeniu* jeho produkcie, teda tomu, ako často veľmi prozaickú *každodennosť* dokázal pretaviť do formulovania oporných bodov a dominantných motívov svojho videnia sveta. Ukazuje sa, že osobitne vo vzťahu k *sociálnofilozofickému rozmeru* jeho filozofovania možno zaregistrovať niekoľko významných udalostí a kontextov, ktoré participovali na kreovaní *rudimentárnych* základov jeho teoretických stanovísk. V tomto zmysle je Popperova biografía jedným z *fascinujúcich príbehov* intelektuálnych dejín minulého storočia.

Predovšetkým *mladé roky* Poppera vo Viedni,⁷ hlavne obdobie rokov 1920-1930, sú dôležitým *fermentom* jeho celoživotných stanovísk. Analytici jeho diela sa zhodujú v tom, že práve viedenský kultúrny a filozofický kontext Popperovo vyzrievanie spoluurčoval najviac, že *mladé roky* vo Viedni boli "kľúčové vo formovaní jeho myslenia" ([28], 9). Poznamenajme, že Viedeň z prelomu 19. a 20. storočia bola mestom skutočne výnimočným a aj pre historika ideí priestorom plným inšpirácie, v tomto období doslova preplnenom originálnymi myšlienkami aj mysliteľmi⁸ - a Popper túto atmosféru s jej

---

⁷Viedeň je Popperovým rodom, ale jeho *druhým domovom* sa na dlhé obdobie stal Nový Zéland (od marca 1937) a potom Veľká Británia (od januára 1946 až do smrti). Obidva pobyty Popper nazval emigráciou: *politickou* emigráciou (pod tlakom hrozby obsadenia Rakúska Hitlerom) bolo osobitne jeho pôsobenie na *Cantenbury University College* v Christchurchi na Novom Zélande, pre ktoré sa rozhodol napriek tomu, že súčasne (vzhľadom na reputáciu jeho práce *Logik der Forschung*) dostal ponuku z Faculty of Moral Sciences v Cambridge, ktorá bola súčasťou pomoci tejto univerzity utečencom. Popper uprednostnil docentúru na Novom Zélande doslova z pragmatických dôvodov, obával sa, že ponuka z Cambridge môže byť prevedená na niekoho iného. Koniec koncov sa však Popper po 2. svetovej vojne do Európy i Anglicka (ktoré prijal za svoju druhú vlasť) vrátil a začal pracovať na *London School of Economics*, kde sa stal vedúcim katedry filozofie, logiky a vedeckej metódy: v roku 1949 bol menovaný za profesora logickej a vedeckej metódy na *University of London*. Do rodnej Viedne sa ako *visiting professor* na tamojšej univerzite vrátil až v roku 1986.

⁸G. Holton pri analýze tohoto obdobia uvádza: "Je stále ešte záhadou, čo spôsobilo takéto rozkvet napriek tomu, že Viedenská univerzita mala tendenciu týchto učencov vytesňovať na okraj." ([7], 47) Spomedzi *veľkých Viedenčanov* tohto i skoršieho obdobia to boli nielen členovia *Viedenského krúžku*, ale aj *vedci a filozofi* ako E. Mach, R. Avenarius, L. Boltzmann, E. Schrödinger, L. Wittgenstein, F. Mauthner: *psychológia* S. Freud a A. Adler: *maliari* secesie

typovo odlišnými ideami citlivo vnímal, nadväzoval osobné kontakty a chcel sa stať jej spolutvorcom.

Mohli by sme pokračovať vo vymenúvaní ďalších miest a univerzít v Európe, Amerike, Japonsku či Indii, kde Popper profesionálne pôsobil. Zdá sa, že v tomto zmysle môže byť celkom dobrým predobrazom (nekorrektných a hanlivých prívlastkov zbaveného) *Európana* či dokonca *svetoobčana*.

Popperova cesta k *definitívnemu* prijatiu rozhodnutia "stať sa profesionálnym filozofom" ([22], 10) bola relatívne veľmi dlhá a vôbec nie priamočiara. Rozhodol sa tak až roku 1937, teda pomerne neskoro, ako takmer tridsaťpäťročný zrelý muž, a bol to skôr výsledok určitej "životnej lotérie" a peripetií, do ktorých sa jeho život zaplietol. Treba však *diferencovať* medzi týmto životným rozhodnutím zrelého, dospelého Poppera a jeho intelektuálnou *predprípravou*, ktorej súčasťou bol aj bytostný záujem o filozofiu už od mládeneckého obdobia. V kontexte jeho *malých dejín* sa práve *veľmi rané obdobia* rysuje ako etapa, ktorá ho podnecovala najviac.

Považujeme za dôležité pripomenúť, že Popper bol vo filozofii (podobne ako viacerí pred ním, napríklad Husserl či Wittgenstein) de facto *samoukom*.⁹ Jestvujú názory, podľa ktorých sa práve táto skutočnosť prejavila osobitným spôsobom aj v *štýle* jeho písania, v spôsobe a forme uchopenia i formulovania problematiky. Hľadá sa prepojenie a podmienenosť Popperovho filozofického prejavu akoby *deficitom* odborného filozofického (univerzitného) vzdelania a teoretickej predprípravy, ktorá spoluurčila *charakter jeho filozofovania*. Napríklad J. Moural upozorňuje na *diery vo filozofickom vzdelaní* Poppera a hovorí, že "látka sa z jeho pohľadu otvára v akejsi archaickej čerstvosti, surovosti, v porovnaní s rafinovanými systémami snád' až primitívnosti; ponímanie je príkre, málo nuansované" ([14], 50). Áno, v tomto zmysle je Popper naozaj akoby *reinkarnáciou predsokratika* kombinovaného so *sokratovským* úsilím približovať sa k pravde pomocou formulovania nových a možno až neočakávaných stanovísk. V jeho práciach skutočne rezonujú dichotómie, nevíera v autority a veľké mená; Popper sa len nerád zaplietol do prešpekulovaných a pojmovovo rigidných schém či konštrukcií, pretože *primárne* vždy usiloval o *jasnosť*, *zrozumiteľnosť*, a teda i akúsi *priezračnosť*

---

zhromaždení okolo G. Klimta; *spisovatelja a básnici* H. von Hoffmannstahl, R. M. Rilke, G. Trakl, R. Musil, E. Canetti, K. Kraus; *hudobní skladatelia* G. Mahler, A. von Webern, A. Schönberg, R. Strauss.

⁹Popper nikdy na univerzite *filozofu* ako samostatný odbor neštudoval. Dokonca sa na Viedenskú univerzitu spočiatku (v roku 1918) zapísal len ako neimatrikovaný študent, lebo predtým, v súvislosti so svojou *súkromnou revolúciou* súvisiacou so skončením I. svetovej vojny, strednú školu opustil, a teda neabsolvoval maturitnú skúšku. Až v roku 1922 sa stal riadnym univerzitným študentom a zvolil si, pretože taká možnosť už vtedy existovala, prednášky z histórie, literatúry, psychológie a aj filozofie. Čoskoro ho však začali zaujímať len kurzy z matematiky a teoretickej fyziky. V roku 1925 sa stal študentom novozriadeného Pedagogického inštitútu, ktorý bol súčasťou Viedenskej univerzity, a postupne získal kvalifikáciu učiteľa na základných školách, ktorú si neskôr rozšíril o aprobáciu učiteľa matematiky, fyziky a chémie pre stredné školy. Popper bol potom v rokoch 1929-1935 učiteľom matematiky a fyziky na strednej škole; v priebehu rokov 1935-1936 absolvoval dva prednáškové pobyty v Anglicku (cestu mu otvorilo vydanie *Logik der Forschung*) a odchodom na Nový Zéland v roku 1937 začala jeho kariéra *profesionálneho filozofa*.

a jednoduchosť svojich výpovedí. Preto jeho štýl je v porovnaní s mnohými osobnosťami z dejín filozofie na mnohých miestach až *žurnalistický* a akoby *nefilozofický*, zato však, a možno práve preto, sú jeho knihy zrozumiteľné aj laickému, nefilozofickému publiku. Podľa nás teda nie je korektné hodnotenie Popperovho výkonu cez optiku zaostrenú na deficit jeho profesionálneho filozofického vzdelania.

Popper vo svojej intelektuálnej autobiografii neskrýva, že jeho *filozofický* vývoj bol *pokračovaním* dospievania - *citového a morálneho*. Hovorí o sebe ako o *citlivke*, pre ktorú sa súcit stal permanentným sprievodným znakom vnímania života a *hlavnou súčasťou skúsenosti* ([22], 10) už od detstva. *Vnímovosť k utrpeniu iných*,¹⁰ to je parameter, na ktorý upozorňujeme celkom zámerne, pretože práve ten je ľudským a emocionálno-osobnostným pozadím Popperovho *negatívneho utilitarizmu*, ktorý je v jeho názoroch na hľadanie lepšieho sveta výrazne prítomný.

Períodu rokov 1918-1919 (Popper je vo veku 16-17 rokov!) možno pokladať za *rozhodujúce obdobie* pre jeho sebaformovanie, a to z dvoch dôvodov: 1. *stretnutie s marxizmom* - osobná skúsenosť s marxizmom ho priblížila k základným témam jeho sociálnej a politickej filozofie; 2. *stretnutie s Einsteinom* - osudové stretnutie, ktoré ho inšpirovalo k formulovaniu štandardov jeho kritickej metodológie.

Po prvé: S ideami *marxizmu, socializmu i antinacionalizmu* Poppera bližšie zoznámil jeho celoživotný priateľ A. Arndt.¹¹ Popper bol nadšeným poslucháčom, pretože intuitívne cítil, že *nemôže byť nič dôležitejšie, než skončiť s biedou*; preto sa stal nielen členom združenia socialisticky orientovanej mládeže, ale, ako sám hovorí: "Asi dva alebo tri mesiace som sa považoval za komunistu", čoskoro však nasledovala natoľko búrlivá a *skeptická reakcia*, že po istý čas Popper dokonca *odmietal akýkoľvek racionalizmus* (čo je podľa neho typická reakcia *sklamaného marxistu*), a "ešte skôr, než som mal sedemnásť rokov, stal som sa odporcom marxizmu" ([22], 33, 34). Prečo?! Dôvody treba podľa nás hľadať opäť najprv v Popperovej *citovej* reakcii na ľudské utrpenie¹² a neskôr v postupnom vynáraní sa *teoretickej* argumentácie, ale už nielen proti marxizmu, ale proti každému učeniu, ktoré *sľubuje príchod dokonalého sveta* založeného na *poznani zákonov historického vývoja*, na falošných *proroctvách*,

¹⁰ Poppera všefudské problémy, beznádej a bieda trápili dokonca aj v ostatných dňoch jeho života, keď po operácii nádoru ležal na svojom predsmrtnom lôžku. Podľa spomienok D. Millera, jeho žiaka a spomedzi anglických filozofov vari najbližšieho spolupracovníka, aj v týchto vypätých chvíľach, keď už často strácal vedomie, hovoril o tom, ako veľmi ho trápi vojnová tragédia v Bosne a ako hlboko ľutuje, že *filozofia na tomto svete dokáže zmeniť len tak málo* ([26], 15).

¹¹ Arndt bol nemeckého pôvodu, ale narodil sa a mladosť strávil v Moskve; bol jedným zo študentských vodcov neúspešnej ruskej revolúcie v roku 1905; bol socialista a antibolševik. obdivovateľ Marxa. Arndt uviedol Poppera aj do spolku "monistov", ktorý združoval žiakov E. Macha a W. Ostwalda, zaujímajúcich sa o epistemológiu a filozofiu vedy. Popper pripustil, že priateľstvo s Arndtom *zrejme najviac ovplyvnilo jeho raný intelektuálny vývoj* ([22], 14).

¹² Máme na mysli incident, o ktorom Popper hovorí ako o jednej z *najdôležitejších* udalostí vo svojom živote, keď v priebehu demonštrácie mladých socialistov bolo niekoľko jeho priateľov zabitých. Popper sa cítil ako *spoluvinník*, pretože marxizmus, v ktorý vtedy veril, vyznáva teóriu *zintenzívnenia triedneho boja*. Táto osobná skúsenosť v ňom na celý život vyvolala vo vzťahu k vedeckému socializmu *citovú dištanciu* ([22], 33).

formulovaných až v podobe mravného zákona, prikazujúceho: *Pomôžte na svet nevyhnutnému!* atď. Takúto kalkuláciu už v tomto období Popper začal považovať za vedecky neudržateľnú, za prejav *intelektuálnej domýšľavosti a dogmatizmu*. Samozrejme, Popper potreboval ešte šesťnásť rokov na to, aby sa prepracoval k filozoficky precíznejšiemu formulovaniu svojho *antihistoricistického postoja* do tej podoby, ako ho poznáme z *Biedy historicizmu* či *Otvorenej spoločnosti*. Základy tohto stanoviska sa však v akejsi *embryonálnej* a surovejšej forme sformovali práve v tejto etape jeho života.

Popper hodnotí význam a dosah impulzov a inšpirácií tohto obdobia takto: "Stretnutie s marxizmom bolo jednou z najdôležitejších udalostí v mojom intelektuálnom vývoji. Uštedrilo mi niekoľko lekcii, na ktoré nikdy nezabudnem. Naučilo ma múdrosti sokratovského vyjadrenia "Viem, že nič neviem." To zo mňa urobilo fallibilistu a očarila ma Sokratova intelektuálna skromnosť. A vari najviac som si pritom uvedomil rozdiely medzi dogmatickým a kritickým myslením." ([22], 36)

Využijeme tento kontext a vyjadríme sa ešte k jednému príbuznému a dôležitému problému. Niekedy sa diskutuje o tom, ako identifikovať *politickú pozíciu* Poppera i *politické zakotvenie* jeho projektu otvorenej spoločnosti, resp. hľadá sa potvrdenie prepojenia a dosahu Popperových stanovísk s programom či aktivitou určitých politických strán. Napríklad B. Magee ("životopisec" Poppera, profesor filozofie a bývalý labouristický poslanec) hovorí úplne jednoznačne o *najrelevantnejších aspektoch* konceptu otvorenej spoločnosti ako o "filozofii sociálnej demokracie" ([12], 10, 87) a zároveň konštatuje zrejmy vplyv Popperových myšlienok na pokrokovu orientovaných členov ministerského kabinetu z oboch najväčších politických strán v Británii začiatkom sedemdesiatych rokov. Aj v *Predhovore* ku *Golden Jubilee Edition* Popperovej práce *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia* nájdeme vyjadrenie: "Aj keď politické zakotvenie knihy spočíva v sociálnodemokratickej tradícii, jej idey boli akceptované mnohými konzervatívnymi politikmi v Británii a v Európe." ([21], vi)

Aj podľa B. Egyeda je Popper *sociálny demokrat*, ktorý "otvorene sympatizuje s Marxovými myšlienkami" ([11], 28). K. Salamon zase potvrdzuje, že aj v nemeckom prostredí "Popperova filozofia politiky v priebehu dlhej doby ovplyvňovala diskusiu o najzákladnejších ústavných princípoch a hodnotách, a to v miere naozaj nezanedbateľnej" ([1], 263 a n.). V šesťdesiatych rokoch to bol najmä R. Dahrendorf, ktorý sa pokúsil preniesť Popperove myšlienky do programu slobodných demokratov. V sedemdesiatych rokoch sa na Poppera nezriedka odvolávali predstavitelia kresťansko-demokratickej únie i sociálno-demokratickej strany (predovšetkým na idey antidogmatizmu, antiutopizmu, gradualistickej reformnej politiky a ekonomického intervencionizmu spojeného s liberálnym trhovým poriadkom, ktoré vyjadrovali Popperov koncept otvorenej spoločnosti, využili sociálni demokrati i vtedajší kancelár H. Schmidt na obranu liberálnych a reformných cieľových orientácií a proti ľavicovému, k marxistickej tradícii sa hlásiacemu kridlu strany).

Samozrejme, Popperovu víziu možno prečítať aj cez optiku rozličných politických "-izmov". Skôr sa však prikláňame k stanovisku vyjadrenom napríklad D. Williamsom, že uvedené tvrdenie "môže nájsť len malú podporu" ([28], 16). Myslíme si, že podporu by nenašlo ani u Poppera samého, pre ktorého "politické strany nie sú príliš potešiteľnými javmi v našom živote" ([23], 175), čo ho viedlo k rozhodnutiu, že sa

nebude "nikdy opierať o autoritu nejakej politickej strany" ([22], 35), ale len o *autoritu kritického rozumu*. Popperovo jednoznačné "Som antimarxista a liberál"¹³ ([18], 86; [81], 248) môže mať a zaiste aj obsahuje *politické konotácie*, keď však Popper tento svoj postoj formuloval, vôbec nemal na mysli politické "strany, ale princípy" ([18], 138), ľudské hodnoty (ktoré aj politické strany vo svojich programoch môžu vyjadrovať).

Na základe tejto diferencie medzi *ľudským a politickým* (ďalší z motívov rezonujúcich neskôr v jeho vízii otvorenej spoločnosti) potom vnímame aj Popperovo priznanie, že "keby existovalo čosi ako kombinácia socializmu s osobnou slobodou, bol by som socialistom dodnes.¹⁴ Nemôže totiž existovať nič lepšie, než prežiť skromný, prostý a slobodný život v egalitárskej spoločnosti. Trvalo nejaký čas, než som pochopil, že je to len krásny sen; že sloboda je dôležitejšia než rovnosť, že snaha uskutočniť rovnosť ohrozuje slobodu a že pokiaľ neexistuje sloboda, neexistuje rovnosť ani medzi neslobodnými ľuďmi" ([22], 36). Nazdávame sa, že toto vyjadrenie možno považovať za formulovanie *troch základných propozícií*, ktoré neskôr Popper podrobne konceptualizoval v projekte otvorenej spoločnosti.

Po druhej: *Stretnutie s Einsteinom* zaviedlo Poppera do inej, nemenej dôležitej oblasti jeho skúmaní a bol to znovu impulz z raného obdobia. V roku 1919 počúval Einsteinovu prednášku¹⁵ vo Viedni a úplne ho omráčilo jeho vyhlásenie, že svoju teóriu síce chápe ako *lepšiu aproximáciu pravdy* v porovnaní s Newtonovou teóriou (ktorá sa ináč empiricky skvele osvedčila), ale súčasne len ako *ďalší krok* k ešte univerzálnejšej a obsažnejšej koncepcii; že nebude považovať svoju teóriu za udržateľnú a že je pripravený uznať ju za *nepravdivú*, ak v nejakých testoch *neobstojí*.

Táto Einsteinova "prihrávka" Poppera orientovala na úvahy o povahe nášho poznania a neskôr na teoreticky fundované zdôvodnenie, podľa ktorého ani tie teórie, ktoré sa *osvedčili najlepšie*, nemožno interpretovať ako *vedenie v klasickom, tradičnom zmysle*. Aj teórie, ktoré boli najlepšie preskúšané a ktoré sa najlepšie osvedčili, zostali pre

---

¹³ Popper participoval na znovuoživení duchovnej tradície liberalizmu a bol aj členom (spolu s J. Buchanonom, M. Friedmanom a ďalšími) *Mount Pelerin Society* - Hayekom iniciovaného (v roku 1947) svetového združenia vedcov, politikov a žurnalistov, hlásiacich sa k liberálnej platforme.

¹⁴ Podobne aj M. Notturmo. Popperov žiak i priateľ, uvádza, že Popper mu ešte krátko pred smrťou povedal, že by sa chcel pokladať za socialistu - "ak by nebolo problému moci", keby neexistoval "centrálny problém socializmu, problém byrokracie" ([15], 101).

¹⁵ Popper sa neskôr (v roku 1950) stretol s Einsteinom (v Spojených štátoch) ešte spolu trikrát. Jedno zo stretnutí sa odohralo v "opačnom garde" - Einstein počúval tentoraz Popperovu prednášku na tému *Indeterminizmus v kvantovej a klasickej fyzike*, ktorú predniesol na Princetonskej univerzite, a Popper na túto udalosť spomína ako na obrovskú satisfakciu. Účasť Einsteina na jeho vystúpení považuje za *najväčšiu poklonu, akej sa mu kedy dostalo*. Popper sa snažil Einsteinu presvedčiť, aby sa vzdal svojho *determinizmu*, pretože je potrebné zaujať jednoznačné stanovisko v *prospech "otvoreného" vesmíru*, v ktorom *nie je budúcnosť* v žiadnom smere *obsiahnutá v minulosti alebo v prítomnosti*, aj keď ju *tvrdó ohraničujú*; nemôžeme pripustiť, aby sme sa vzdali *zdravého rozumu a podľahli našim teóriám*. Einstein v princípe súhlasil. Ešte roku 1935 zaslal Einstein Popperovi list, v ktorom sa stotožnil s jeho názormi o *falzifikovateľnosti* ako *rozhodujúcej charakteristike akejkolvek teórie reality* ([22], 124-125, 210).

Poppera navždy *len domnienkami, úspešnými hypotézami*, naveky odsúdenými domnienkami alebo hypotézami ([18], 44). Popper pochopil Einsteinov prístup k jeho vlastným ideám ako postoj *naozaj vedecký*, pretože bol *nemilosrdne kritický a sebakritický*. Z tohto bodu potom možno viesť *spojnicu* až do centra Popperovej kritickej metodológie, k formulovaniu *princípu falzifikácie* ako demarkačnej čiary medzi *vedou, vedeckým prístupom*, v ktorom "nehoda" preukazuje neudržateľnosť teórie, a *dogmatickým prístupom*, ktorý hľadá "zhodu" a *verifikáciu* teórie.

Okrem evidentného vplyvu týchto veľkých udalostí v ranej perióde Popperovho života jestvovali aj subtilnejšie, epizodickéjšie mikropříbehy, ktoré tvarovali jeho intelektuálny portrét. Osobitne len ťažko možno preceniť úlohu, ktorú pri formovaní jeho obzoru zohrala hudba. Zdieľame stanovisko R. Corviovvej, podľa ktorej Popperov vzťah k hudbe "mal naozaj fundamentálny význam pre vývoj jeho filozofického myslenia" ([4], 3). Záujem mladého Poppera o tzv. vážnu hudbu nemožno vnímať len ako ornament či estetické ozvláštnenie jeho biografie,¹⁶ pretože konexie medzi hudbou a Popperovým intelektuálnym vývojom v užšom zmysle sú oveľa podstatnejšie. Koniec koncov, najlepšie o tomto prepojení hovorí on sám: "Vďaka hudbe mi napadli minimálne tri úvahy, ktoré ma ovplyvnili na celý život. Prvá úzko súvisela s mojimi myšlienkami o dogmatickom a kritickom myslení a s významom dogiem a tradície. Druhá rozlíšila dva druhy hudobnej skladby a to sa mi neskôr zdalo natoľko dôležité, že som pre svoju potrebu navrhol použitie pojmov "objektívna" a "subjektívna" hudba. Tretia zachycovala intelektuálnu biedu a deštruktívnu silu historicistických ideí v hudbe a v umení vôbec." ([22], 54)

Médium hudby teda v Popperovom vedomí implikovalo výsostne *filozofické témy* a napríklad aj úvahy o odlišných spôsoboch hudobného výrazu v podobe *subjektívnej hudby* (kompozície Beethovena) a *objektívnej hudby* (kompozície Bacha) ho neskôr priviedli k rozlišovaniu medzi subjektívnosťou a objektívnosťou *myslenia* ako foriem seba-vyjadrenia, inšpirovali ho k úvahám o dogmatickom, konzervatívnom i historicistickom type myslenia, ktoré výrazne uplatnil aj vo svojej sociálnej a politickej filozofii.

* * *

Ako isté zhrnutie predchádzajúceho textu sformulujeme *dve tézy*, ktoré sú podľa nášho názoru relevantné tak vo vzťahu k Popperovmu intelektuálnemu vývoju, ako aj k profilu jeho filozofovania a filozofického modelu.

Prvým momentom, na ktorý chceme znovu upozorniť, je skutočnosť, že väčšina filozofických Popperových stanovísk a ich základy sa sformovali (aspoň rámcovo) už v jeho mladosti, vo *veľmi ranej, skorej etape* jeho osobnostného vývoja (H. Kiesewetter považuje túto skutočnosť za "jednu z najfascinujúcejších a neobyčajných udalostí v histórii vedy" ([10], 276). Väčšina, ba možno všetky dominantné idey Popperových neskorších teoretických projektov sa v jeho vedomí zrodili skutočne v relatívne mladom veku a až neuveriteľne znie napríklad jeho priznanie, že už koncom roku 1919 (Popper mal vtedy 17 rokov) "dospel k záveru, že vedecký postoj je postojom kritickým, ktorý

---

¹⁶Popper dokonca uvažoval v období rokov 1918-1920 (po vzore matky) o kariére hudobníka. Usiloval sa zvládnuť husle i klavír, stal sa žiakom oddelenia chrámovej hudby na Viedenskom konzervatóriu, ale rezignoval po zistení, že *nie je dost dobrý*.

nehľadá verifikácie, ale zásadné testy, ktoré overujú, či je možné teóriu *vyvrátiť*, aj keď ju nikdy nemôžu potvrdiť" ([22], 38).

Druhým problém, ktorý sa vynára z pozadia Popperovho intelektuálneho vývoja, je problém *dynamiky či statiky*, resp. problém *evolúcie* jeho názorov. Chceme upozorniť na veľmi dôležitý (a aj neobvyklý, špecifický) moment, spojený s filozofickou Popperovou produkciou. Máme na mysli skutočnosť, ktorú zvýraznil napríklad F. Mihina, keď napísal: "Nepoznáme *raného a neskorého* Poppera, aspoň nie v tom zmysle, ako sa myšlienково vyvíjal napríklad Wittgenstein." ([13], 629) Popper akoby v tomto zmysle naozaj zostal "navždy mladý" a jeho neskoršie práce možno interpretovať ako kritické rozvíjanie a precíznejšiu argumentáciu týchto veľmi skoro vyjadrených teoretických pozícií. Jeho stanoviská sa *radikálne nemenili* a nič zo skeletu svojho konceptu zásadne nezmenil. Popper evidentne neprešiel žiadnymi hlbokými intelektuálnymi krízami, nemožno zaregistrovať zásadné premeny či obraty v jeho myslení, ktoré sú nezriedka prítomné v intelektuálnom vývoji mnohých iných veľkých filozofov. Ani v jeho autobiografických výpovediach nemožno nájsť čo i len zmienku o nejakých fundamentálnejších zmenách či posunoch; zato ale nájdeme vyjadrenie: "Svoje názory... som rozvíjal, ale nemenil som ich." ([8], 237) Jeho výkon teda možno vnímať ako konzekventnú a iba v *jednotlivostiach vylepšovanú* realizáciu skorej premysleného teoretického plánu či zámeru. Popper stále zdôrazňuje hodnotu toho, čo napísal aj pred niekoľkými desiatkami rokov a čo v ďalších reedíciach majstrovsky doplňoval a upresňoval obrovským počtom zdôvodňujúcich poznámok a vysvetlení.

Možno až *bezproblémová kontinuita* evolúcie Popperových názorov je zreteľná aj v priestore jeho *sociálnej a politickej filozofie*. V istom zmysle je zaujímavé aj to, že v ostatných troch desaťročiach svojho života sa Popper len veľmi málo vyjadroval k politickým problémom, krízam a k napätiu vo svete, resp. vyjadroval sa k nim len v príležitostných vystúpeniach, prednáškach či rozhovoroch. A ani v tejto oblasti, domnievame sa, *zásadne nové* teoretické stanoviská v porovnaní s obdobím, v ktorom napísal svoje hlavné sociálno-politické práce, neprezentoval.¹⁷

Nechceme podsúvať názor, že Popperove stanoviská sa nemenili vôbec. Jeho systém kritického racionalizmu sa v priebehu desaťročí určitým prirodzeným spôsobom *modifikoval* tak, ako sa mení všetko, čo pretrváva v čase. Zároveň je však evidentné, že rozsah a povaha týchto zmien a korekcií nikdy nebola rýchlym či intenzívnym zvratom. Každá modifikácia stanovisk kritického racionalizmu bola realizovaná vzhľadom na určitý základný súbor pojmov a filozofických ideí, ktoré *garantovali integritu* doktríny a ktoré Popper de facto nikdy neopustil.

Ak sme upozornili na fenomén *malej flexibility* Popperovho systému, potom zároveň považujeme za nevyhnutné odmietnuť niektoré konzekvencie, ktoré môžu vyplynúť z *absolutizovania* takéhoto stanoviska. Nesúhlasíme s hodnotením, v typickej podobe vyjadreným napríklad A. Chmielewskim, ktorý sa domnieva, že Popperova filozofia je skonštruovaná človekom, ktorý sa až *kľčovito* drží niekoľkých

¹⁷Odvolaваме sa na obsiahle rozhovory s Popperom, publikované napríklad v ([25], 3-20; [24], 1-23; [9], 59-66), v ktorých nevelmi chce uvažovať o možných posunoch svojho sociálneho konceptu do aktuálnych polôh. Skôr *rekapituluje* a permanentne sa obracia k známym motívom svojho skoršieho. zrejme najproduktívnejšieho obdobia.

fundamentálnych myšlienok; človekom, ktorý je schopný až *nevraživého* vzťahu k tým aspektom, ktoré nekorešpondujú s jeho teóriou, alebo jej dokonca odporujú ([8], 9). Na tomto základe potom Chmielewski vo vzťahu k Popperovej filozofii uzatvára: "Je naozaj paradoxné a ironické, že v snahe ponúknuť spoľahlivý metodologický prostriedok proti dogmatizmu sa ona sama, zásluhou činnosti svojho tvorca, premenila na ortodoxný dogmatizmus", preto je potrebné Popperovu koncepciu pokladať "za stagnujúci teoretický systém" ([8], 20, 42). Podobné stanovisko sformuloval M. Cornforth, ktorý síce Popperovu logicko-metodologickú koncepciu považuje za vcelku zaujímavý komponent jeho názorov, jeho sociálna filozofia je však pre neho typickou ilustráciou "predpojatého a dogmatického myslenia uzavretého pred životom" ([3], 18).

Naše stanovisko je odlišné, nepovažujeme tieto hodnotenia za korektné. Usilujeme sa reflektovať Popperov výkon v jeho *celostnom kontexte*. Skutočnosť, že Popper zotrval na svojich základných filozofických pozíciách sformovaných *na úpätí* jeho výstupu na filozofický Olymp teda vnímame naopak skôr v *pozitívnom* význame, ako potvrdenie vyzretosti a relevantnosti týchto východiskových pozícií, ktoré preň vytvárali dostatočný priestor na ich precizovanie i obhajobu. Kvalitu a obsažnosť filozofickej výpovede predsa nemožno *mechanicky podmieňovať* požiadavkou jej permanentnej premenlivosti ako jediným určujúcim kritériom. Sama skutočnosť, že neexistuje raný a neskorý Popper, je jednoducho faktom, ale tento fakt zaiste nemožno spájať s negatívnymi či pejoratívnymi hodnoteniami a už vôbec nie s dogmatizmom či stagnáciou jeho filozofického konceptu. A ak Popper v istom kontexte úprimne priznal, že niekedy inklinoval k "deleniu filozofov na dve hlavné skupiny - tí, s ktorými nesúhlasím, a tí, ktorí súhlasia so mnou" ([17], 228), potom toto priznanie vnímame ako isté voľnejšie vyjadrenie toho, čo jednoducho v našich úvahách je vždy v nejakej podobe prítomné a čo rozhodne nemožno pokladať za nosnú charakteristiku Popperovho spôsobu uvažovania.

Naopak, základným *vitálnym nervom* jeho verzie racionalizmu je práve uvedomenie si našej *fallibility* a na nej založenej neistoty poznania, ktoré práve preto nemožno imunizovať ani pred *kritikou* (zo strany iných) a ani pred *sebakritikou*. Nedisponujeme ničím lepším, než sú inštrumenty kritiky a sebakritiky, pretože fallibilita je sprievodným, vždy prítomným znakom ľudského myslenia, je akoby jeho fatálnym prekliatím. Pre Poppera neexistuje vhodnejšie synonymum pre *racionálne* než *kritické*. Racionalizmus je postojom, ktorý kritiku nielen dovoľuje, ale ju aj predpokladá a vyžaduje. Racionalizmus a kriticizmus sú dve stránky toho istého postoja - postoja *kritického racionalizmu*.

V tomto zmysle Popperovu koncepciu kritického racionalizmu chápeme v *širšom zmysle* ako *epistemický projekt*, spojený s dominantnou *ideou otvorenosti* (pred kritikou). Práve *otvorenosť* je tým parametrom, pomocou ktorého Popper, podľa nás veľmi jasne a produktívne, vytvoril predpoklady na to, aby sa jeho systém nestal *atrofovanou*, resp. vonkajšou kritikou *paralyzovanou doktrínou*. Bonita kritického racionalizmu, jeho heuristická i prakticko-civilizačná hodnota je naplňovaná cez *kanál otvorenosti* ako permanentnej kritickej korekcie a autokorekcie. Popritom samozrejme platí, opäť zdôrazníme, že Popper sám svoje idey so zaniatením *obhajoval*, bol ojazdným "bojovným gladiátorom", ale vždy s vedomím, že *nemusí mať pravdu a že sa môže myliť*.

Popper určite nepatrí medzi mysliteľov, u ktorých by rutina či predpojatosť prekryla vnútornú vášeň a zaujatosť. Keď napríklad v prednáške *Logika sociálnych vied* hovoril o čistej vede a čistom poznaní, oboje pokladal za nedosiahnuteľný ideál aj preto, že si uvedomoval nielen čisto vedeckú situovanosť problémov, ale aj *zakotvenosť problémov v oblasti mimovedeckých záujmov*, hodnotení a aplikácií, od ktorých vedecké poznanie nemožno oslobodiť. "Vedca nemožno obráť o jeho stranickosť a pritom ho neobrať o jeho ľudskosť. Celkom podobne mu nemožno zakazovať alebo zničiť jeho hodnotenie a nezničiť pritom aj jeho ako človeka a vedca... objektívny vedec, vedec, ktorý sa k hodnotám stavia neutrálne, nie je ideálnym vedcom. Bez vášne to nejde... Výraz *láska k pravde* nie je len čírou metaforou." ([18], 77) Ak teda jestvuje niečo, čo je bezozvyšku s Popperovým konceptom *nekompatibilné*, potom je to práve dogmatizmus, strnulosť, strata kontaktu, sebatvrdzovanie - jednoducho *uzavretosť*.

LITERATÚRA

- [1] BALLESTREM, K. - OTTMANN, H.: *Politická filosofie 20. stoloťi*. Praha, Oikoymenth 1993.
- [2] BERLIN, I.: *Karl Marx. His Life and Environment*. London, Oxford University Press 1963.
- [3] CORNFORTH, M.: *The Open Philosophy and the Open Society*. London, Lawrence and Wishart 1968.
- [4] CORVI, R.: *An Introduction to the Thought of Karl Popper*. London and New York, Routledge 1997.
- [5] *Demokracia, kultúra a identita v otvorenej spoločnosti*. Bratislava FÚ SAV 1992.
- [6] DERRIDA, J.: *Politiky přátelství*. Praha, Filosofía 1994.
- [7] HOLTON, G.: *Věda a antivěda*. Praha, Academia 1999.
- [8] CHMIELEWSKI, A.: *Filozofia Poppera. Analiza krytyczna*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1995.
- [9] *Karl Popper in Prague*. Praha, Ester's 1995.
- [10] *Karl Popper: Philosophy and Problems*. Ed. by A. O'Hear. Cambridge University Press. The Royal Institute of Philosophy and the contributors 1995.
- [11] *Kritika & Kontext*. Časopis kritického myslenia 1/1996.
- [12] MAGEE, B.: *Popper*. Glasgow, Fontana/Collins 1975.
- [13] MIHINA, F.: "'Otvorená spoločnosť' - Popperov projekt modernej spoločnosti". In.: *Filozofia*, ročník 50, č. 11/1995.
- [14] MOURAL, J.: "Karl Popper český". In.: *Kritický sborník XVII/1*. Praha 1997.
- [15] NOTTURNO, M.: "Otkrytoje obščestvo i jevo vragi: soobščestvo, avtoritet i bjurokratija". In.: *Voprosy filosofii* 11. Moskva, Nauka 1997.
- [16] *Open Society. Otvorená spoločnosť*. Bratislava, FÚ SAV 1993.
- [17] POPPER, K.: *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge*. London, Routledge&Kegan Paul 1969.
- [18] POPPER, K.: *Hľadanie lepšieho sveta. Prednášky a state*. Bratislava, Archa 1995.
- [19] POPPER, K.: *Logika vědeckého zkoumání*. Praha, Oikoymenth 1977.
- [20] POPPER, K.: *Otevřená společnost a její nepřátelé II*. Praha, Oikoymenth 1994.
- [21] POPPER, K.: *The Open Society and its Enemies*. Golden Jubilee Edition. London, Routledge 1995.

- [22] POPPER, K.: *Věčné hledání. Intelektuální autobiografie*. Vesmír, Prostor. Praha. Oikoymenh 1995.
- [23] POPPER, K.: *Život je řešení problémů. O poznání, dějinách a politice*. Praha, Mladá fronta 1998.
- [24] *Reflexe. Časopis pro filosofii a teologii*. Číslo 9. Praha, Oikoymenh 1993.
- [25] *Reflexe. Filosofický časopis*. Číslo 7-8. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. Praha 1992.
- [26] SADOVSKIJ, V. N.: "O Karle Poppere i sud'be jevo učenija v Rossiji". In.: *Voprosy filosofii* 10. Moskva, Nauka 1995.
- [27] *The Philosophy of Karl Popper*. The Library of Living Philosophers. Ed. By P.A. Schilpp. La Salle, Illinois. The Open Court 1974.
- [28] WILLIAMS, D. E.: *Truth, Hope, and Power: The Thought of Karl Popper*. University of Toronto Press 1989.

---

doc. PhDr. Marián Cehelník, CSc.
Katedra filozofie UPJŠ
ul. 17 novembra 1
080 01 Prešov
SR